

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ В СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

УДК 371.134

Ольга Беляк

ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЯК ВАЖЛИВА ПЕДАГОГІЧНА УМОВА РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ МОВЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Для ефективного розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників було визначено педагогічні умови, які б сприяли ефективному їх розвитку. З'ясуємо насамперед дефініції термінів «умова» та «педагогічна умова».

Тлумачні словники визначають умову як «необхідну обстановку, передумову, яка робить можливим здійснення чого-небудь»; «це правила, вимоги використання яких забезпечує що-небудь» [1, с. 493]; «вимогу, що стає однією із сторін, які домовляються; як усну чи письмову згоди» [7, с. 776].

У психологічному словнику умова розглядається як сукупність явищ зовнішнього чи внутрішнього середовища, що ймовірно впливає на розвиток конкретного психічного явища, яке опосередковується активністю особистості, групою людей [4, с. 206]; у філософському – як філософська категорія, що виражає відношення предмета до об'єктів, без яких він існувати не може, а також як обставина, від якої щось залежить [9, с. 327]; як «необхідна обставина, передумова, яка робить можливим здійснення навчально-виховного процесу» [2, с. 165].

У психолого-педагогічних джерелах єдиного підходу до визначення поняття «педагогічні умови» немає. Під педагогічними умовами часто розуміють обставини, можливості, чинники навчально-виховного процесу. Так, Н. Манжелій трактує поняття «педагогічні умови» як обставини, можливості, від яких залежить функціонування навчально-виховного комплексу; чинники і правила успішної життєдіяльності всієї педагогічної системи; як ті вимоги, що повинні задовольняти педагога для забезпечення високої ефективності педагогічного процесу» [5, с. 80].

У науково-методичних джерелах педагогічні умови тлумачать як обставини, від яких залежить та за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, опосередкований активністю особистості, групою людей. Н. Конюхов, А. Уварова та ін. визначають педагогічні умови як обставини, від яких залежить і відбувається цілісний продуктивний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистістю, групою людей.

Педагогічні умови – це ті обставини, необхідні для цілеспрямованої підготовки майбутнього вчителя до будь-якої діяльності та за яких здійснюється навчально-виховний процес. Педагогічні умови розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників – це обставини, що є важливими для оволодіння знаннями, вміннями і навичками здійснювати заходи, спрямовані на розвиток комунікативних якостей мовлення.

Отже, педагогічними умовами розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників було обрано:

- використання міжпредметних зв'язків у процесі розвитку у студентів комунікативних якостей мовлення;
- наявність комунікативно-професійної спрямованості фахових дисциплін щодо розвитку комунікативних якостей мовлення у ВНЗ;
- створення у студентів позитивної мотивації до оволодіння комунікативними якостями мовлення;
- організація активної професійно-зорієнтованої мовленнєвої діяльності студентів щодо оволодіння ними комунікативними якостями мовлення.

Отже, важливою педагогічною умовою є використання міжпредметних зв'язків у процесі розвитку у студентів комунікативних якостей мовлення. Проблемі реалізації міжпредметних зв'язків присвячено чимало наукових праць методичного та загально-педагогічного характеру. У сучасній педагогічній науці приділяється значна увага міжпредметним зв'язкам, адже саме вони є одним із шляхів інтегрування освіти, засобом підвищення загальноосвітнього, загальнокультурного потенціалу будь-якого наукового закладу.

Проблему міжпредметних зв'язків у ВНЗ досліджували Т. Бугеря, А. Єрьомкін, А. Кантеро Зайя, І. Ковальчук, Д. Коломієць, В. Моторіна, О. Музальов, Л. Романишина, Н. Самарук, В. Сисоев, М. Фіцула та ін. Питанню теорії і практики міжпредметних зв'язків, взаємозв'язку теоретичного та виробничого навчання присвячені праці Ю. Бабанського, І. Зверева, Н. Лошкарьової, В. Максимової та ін.

У термінологічних джерелах міжпредметні зв'язки тлумачаться як «дидактичний засіб, який передбачає комплексний підхід до формування й засвоєння змісту освіти, що дає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять, явищ; міжпредметні зв'язки є результатом узагальнювальних дій»; як «взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою» [2].

Т. Мантула вважає, що комплексний підхід до виховання й навчання дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами. На будь-якому етапі навчання міжпредметні зв'язки виконують виховну, розвивальну й детермінуючу

функції, оскільки підвищують продуктивність перебігу психічних процесів [6].

В. Стасюк визначає міжпредметні зв'язки як логічні зв'язки між навчальними дисциплінами, що сприяють формуванню цілісного уявлення про явища природи, допомагають використовувати власні знання щодо вивчення різних навчальних предметів [8]. Вчена зазначає, що успіх у здійсненні міжпредметних зв'язків залежить від налагодженої роботи всього педагогічного колективу, від єдиних вимог і стиля викладу різних предметів. Автор виокремлює такі міжпредметні зв'язки: узгодженість за часом вивчення різних дисциплін таким чином, щоб вивчення одних предметів сприяло підготовці до вивчення інших; ліквідація дублювання під час вивчення таких самих на заняттях суміжних дисциплін; показ спільності методів дослідження, які використовуються в різних галузях науки, та розкриття їх специфіки; розкриття спільності методів дослідження, які використовуються в різних галузях науки, та розкриття їх специфіки; розкриття взаємозв'язку явищ, що вивчаються на різних предметах, показ єдності матеріального світу.

На нашу думку, в розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників важливу роль відіграє реалізація міжпредметних зв'язків, які за своєю природою ще є нестабільними, носять епізодичний характер, оскільки відсутня скоординованість між навчальними програмами з української мови та інших навчальних дисциплін. Тому перенесення студентами набутих знань у сферу української мови стає неможливим.

В. Максимова зазначає, що визначити роль і місце міжпредметного матеріалу на занятті допоможе усвідомлення характеру взаємодії між елементами окремих дисциплін – лінійної (нові знання служать для поглиблення вже набутих); протилежної (нові знання уточнюють або й спрямовують засвоєні раніше відомості), проблемної (нові знання створюють умови для розв'язання навчального завдання). Правильній побудові заняття сприятиме розуміння характеру змістових зв'язків, які можуть бути синхронними (матеріал суміжних дисциплін, опрацьовується одночасно), репродуктивними (спиратися на засвоєне з інших предметів), перспективними (певне питання розглядається лише в основних рисах з орієнтацією на більш докладне вивчення на уроках з іншого предмета) [3].

У розподілі видів міжпредметних зв'язків за часовим критерієм з 1-го по 4-ий курс розрізняють:

1) синхронні зв'язки (П. Кулагін, Н. Лошкарьова. Під час використання синхронних зв'язків відбувається взаємообмін і взаємодоповнення дисциплін, що вивчаються в межах одного семестру, навчального року. Для ґрунтовного, всебічного певного явища, але уникнення повтору матеріалу, слід узгоджувати навчальні програми суміжних дисциплін.

2) попередні, супутні і перспективні (П. Кулагін, Н. Лошкарьова. «Попередні міжпредметні зв'язки – це такі зв'язки, коли при вивченні матеріалу курсу опираються на раніше отримані знання з інших предметів. Супутні зв'язки – це зв'язки, що враховують той факт, що низка питань і понять одночасно вивчаються. Перспективні міжпредметні зв'язки використовуються, коли вивчення матеріалу випереджає його застосування в інших предметах»).

Аналіз наукових джерел засвідчив, що міжпредметні зв'язки сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, кращому розумінню та засвоєнню навчального матеріалу, оскільки демонструють його зв'язок із практичною діяльністю, ефективному формуванню інтегрованих знань, умінь і навичок, підвищенню рівня доступності і науковості навчання. Міжпредметні зв'язки є умовою удосконалення усіх ланок процесу навчання. Вони здійснюють різнобічний виховний вплив на особистість студента. Для оптимізації навчально-виховного процесу, підвищення ефективності засвоєння знань слід використовувати всі типи міжпредметних зв'язків та ретельно узгоджувати поступовість вивчення дисциплін тощо.

Уважаємо, що саме навчальна дисципліна «Українська мова» завжди є відкритою для численних міжпредметних зв'язків та використання інформації з інших дисциплін. Відтак, для широкого їх використання в процесі розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників необхідно було виокремити відповідну інформацію з різних дисциплін на кожному етапі навчання та визначити можливість їх використання, тобто визначити зміст міжпредметних зв'язків.

На нашу думку, розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників значною мірою сприятиме застосування інтеграції предметів професійно-орієнтованого та спеціального циклів підготовки вчителів-словесників. Міжпредметні зв'язки сприяють підвищенню рівня наукових знань, розвитку логічного мислення та творчого їх застосування. Установлення таких зв'язків усуває дублювання у вивченні матеріалу, економить час і підвищує ефективність профорієнтаційної та практичної спрямованості навчання.

Отже, розкриваючи сутність першої педагогічної умови, було приділено увагу вивченню навчальних планів і програм з підготовки майбутніх учителів-словесників у контексті розвитку комунікативних якостей мовлення, а також розробка пакету дидактичних матеріалів до практичних занять, зокрема вправи, завдання, ігри, ринги, ситуації тощо.

Викладачам-предметникам було презентовано розроблені нами міжпредметні зв'язки з кожної навчальної дисципліни, що були задіяні в експерименті.

Крім того, було проведено відповідну роботу з викладачами, які викладають ці дисципліни та взаємодія з якими сприяла більш глибокому

усвідомленню та розвитку в студентів комунікативних якостей мовлення.

Отже, докладний аналіз змісту суміжних фахових дисциплін дозволив, з одного боку, уникнути повторень, а з другого – збагатити спецкурс, спецпрактикум та фахові дисципліни новим теоретичним і методичним матеріалом.

Педагогічною умовою, що забезпечує ефективний розвиток комунікативних якостей мовлення у студентів, виступила професійна спрямованість фахових дисциплін щодо розвитку комунікативних якостей мовлення. Від настанови на професійну діяльність залежить ставлення майбутнього фахівця до своєї професії. Від того, наскільки ця настанова зафіксована і є динамічною залежатиме успіх у професійній сфері майбутнього спеціаліста.

Дослідження засвідчило, що навчальна діяльність підвищується, якщо майбутні вчителі усвідомлюють професійну значущість навчальної діяльності. Студенти з позитивним ставленням до професії шукають причини труднощів у самих собі й бачать шляхи їх подолання в удосконаленні себе і своєї навчальної праці.

Підтримка стійкої професійної спрямованості особистості студента у процесі розвитку комунікативних якостей мовлення є безперервним процесом узгодження вимог і перспектив за допомогою самостійної діяльності, що відбувається зі зворотним зв'язком.

За певних умов значущими потребами при розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників можуть стати різні чинники і причини, пов'язані з професією: творчі можливості, перспективи професійного зростання, престиж професії та її суспільна значущість, особливості характеру тощо. Отже, професійна спрямованість ґрунтується на широкому колі потреб, інтересів, ідеалів, настанов студентів. Чим повніша професійна спрямованість, тим більшого значення має для студента вибір діяльності.

Тобто педагогічна умова, як необхідна зовнішня обставина, стимулює внутрішню потребу в професійному становленні, призводить до переваги внутрішніх мотивів вибору професії над зовнішніми. За таких умов розвиток комунікативних якостей мовлення стає ціннісно-орієнтованою діяльністю, розширює і поглиблює знання, вміння і навички. Забезпечення стійкої мотивації сприятиме формуванню мотиваційного компонента до розвитку комунікативних якостей мовлення, створюватиме підставу для реалізації принципу професійної спрямованості навчання і професійного становлення особистості студента.

Якщо метою розвитку комунікативних якостей мовлення виступає професійне самовдосконалення, якщо студент усвідомлює її необхідність і користь у майбутній роботі вчителя, тобто бачить перспективи застосування отриманих ЗУН у майбутній професійній діяльності, то розвиток його комунікативних якостей мовлення набуває особистісного

значення, а не виступає як навчальна необхідність для отримання кредитних балів. Запровадження цієї умови здійснювалося такими засобами: формування інтересу до майбутньої професії вчителя-словесника, формування спрямованості на саморозвиток, самовдосконалення, самоосвіту.

Кваліфікований викладач української мови повинен впливати на студентів в процесі діалогу під час отримання необхідних знань з української мови, формувати у студентів переконання, бажання вчитися, вивчати українську мову, виконувати ту чи ту діяльність, запевняючи студента в позитивному професійному зростанні. По мірі розвитку у студента усвідомлених поглядів на предмет навчання, він із пасивного об'єкта перетворюється у творчу особистість, здатну планувати свої професійні дії і напрями.

Професійна спрямованість навчання передбачає орієнтацію на особистісні якості студентів, її ціннісні орієнтації, мотиви діяльності і поведінки.

Викладач у процесі навчання студентів з української мови повинен: знати індивідуальні особливості темпераменту, риси характеру, погляди, смаки, звички своїх студентів; вміти визначати рівень сформованості мотивів, інтересів, спрямованості особистості, ставлення її до життя, праці, ціннісні орієнтації; залучати кожного студента до навчальної діяльності, яка б забезпечувала розвиток особистості в професійному зростанні та розвиток комунікативних якостей мовлення; своєчасно з'ясовувати причини, що заважають досягненню мети; максимально спиратися на власну активність особистості; розвивати у студентів самостійність, відповідальність, ініціативність, самодіяльність.

Професійне спрямування розвитку комунікативних якостей мовлення відбувалося під час групової роботи, що вимагало тимчасового розподілу студентів на групи для спільного розв'язання завдань. Студентам пропонувало обміркувати завдання, визначити спосіб розв'язання, реалізувати його на практиці та показати знайдений спільними зусиллями результат. Така робота забезпечувала врахування індивідуальних особливостей студентів, відкривала великі можливості для співробітництва та виникнення пізнавального спілкування. Робота в групах передбачала організацію спільних дій, що веде до активізації навчально-пізнавальних процесів; взаємного збагачення учнів у групі; розподілу початкових дій; комунікації, пізнавального спілкування; обміну способами розв'язування завдання; взаєморозуміння, яке диктувалося характером включення учнів у спільну діяльність; рефлексії, через яку формується ставлення до власних дій і забезпечується корекція. Розподіл на групи здійснювався за різними ознаками. Наприклад, викладач виділяв сильних, середніх, слабких студентів за рівнем розвиненості комунікативних якостей мовлення. І розробляв спеціальні варіанти вправ для вирівнювання їхніх знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за редакцією В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ. «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Либідь, 1997. – 376 с.
3. Зверев И. Д. Межпредметные связи в современной школе / И. Д. Зверев, В. Н. Максимова. – М. : Педагогика, 1981. – 160 с.
4. Краткий психологический словарь / [ред.-сост. Л. А. Карпенко ; под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д : Изд-во «Феникс», 1999. – 512 с.
5. Манжелій Н. М. Педагогічні умови функціонування сільських навчально-виховних комплексів «Школа-дитячий садок» : дис. ... канд. физ.-мат. наук : 01.04.05 / Манжелій Наталія Михайлівна. – Полтава, 1995. – 188 с.
6. Мантула Т. І. Інтегроване викладання та міжпредметні зв'язки в історичному аспекті та сьогоденні / Т. І. Мантула // Кіровоградський ОШПО ім. Василя Сухомлинського.
7. Ожегов С. И. Орфографический словарь русского языка: Более 50 000 слов / С. И. Ожегов. – М. : Локид-Пресс, 2006. – 799 с.
8. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти» : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Стасюк Варвара Дмитрівна. – О., 2003. – 282 с.
9. Философский словарь / под. ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.